

УДК 159.9

ВАСИЛЬЄВА Г. В.Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

ПСИХОЛОГІЯ ГОМОСЕСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті проаналізовано феномен гомосексуальної ідентичності. Визначено поняття ідентичності, прослідковано його динаміку, розкрито поняття соціальної та особистісної ідентичності. Здійснено теоретично-методологічний аналіз понять ідентичності, самосвідомості та Я-концепції.

Ключові слова: соціальна та особистісна ідентичність, гомосексуальність, гомосексуальна ідентичність, самосвідомість, Я-концепція.

Дослідження гомосексуальності у вітчизняній і зарубіжній науці пройшли ряд етапів: від стигматизації і патологізації до спроб феноменологічного опису явища. У наш час гомосексуалізм виключений зі списку психічних розладів, проте це питання продовжує викликати дискусії, як серед вітчизняних учених, так і за кордоном. Більшістю фахівців визнано, що гомосексуальність не є хворобливим станом, девіацією, психічним відхиленням, не спричиняє за собою психопатологічних характеристик, не є соціально небезпечною формою статевої поведінки. Проте існує інша позиція. Так, Г. С.Кочарян наводить дані про те, «що вилучення гомосексуалізму з розряду патології супроводилось гальмуванням його досліджень і стало вагомим чинником, що перешкоджає його лікуванню». Ця обставина також перешкождала професійній комунікації фахівців з цієї проблеми [8].

Згідно з Г.С.Кочарян, затишшя, що настало у дослідженнях не було обумовлене якимись новими науковими доказами, що свідчать про те, що гомосексуалізм є нормальним і здоровим варіантом людської сексуальності[8]. Ця дискусія відображає неоднозначне становлення до гомосексуальності у сучасній вітчизняній науці і культурі у цілому, що визначає актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Необхідність розробки цієї теми посилюється у зв'язку з тим, що у наш час тема гомосексуальності, ідентичності є досить широкою і піднімає пласт соціальних, культурних і психологічних проблем. У сучасному європейському й американському соціокультурному просторі відбувається помітна трансформація уявлень про варіативність сексуальної поведінки і гендерних норм. З одного боку, люди, що мають гомосексуальну орієнтацію, у зв'язку з суспільними і соціальними змінами все частіше легалізують свою гомосексуальність, з іншої, – стикаються з соціальним несхваленням і стигматизацією.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показує, що у прямій постановці проблема пси-

хології гомосексуальної ідентичності не розроблялась, хоча саме вона виявляється основним вузлом, де зосереджено основні питання: чинники, що впливають на становлення гомосексуальної ідентичності, механізми її формування та можливості і шляхи соціальної адаптації.

Основна наукова проблема нашого дослідження полягає у необхідності теоретичного та експериментального визначення механізмів формування гомосексуальної ідентичності та особливостей її функціонування.

Існують різні підходи щодо співвідношення понять: «ідентичність», «Я-концепція», «самість», «образ Я», «самосвідомість». Однак, співвіднесеність понять не означає їхньої тотожності і деякі автори вказують на необхідність розрізнення категорій ідентичності та самосвідомості.

Зараз поняття «ідентичність» розглядається у розрізі актуальної сьогодні проблеми сутності людини. Увага до неї у сучасній психології пов'язується з підвищенням статусу західної гуманістичної та екзистенціальної психології, розвитком російської гуманітарної психології, а також формуванням суб'єктної парадигми і вчинкового підходу в українській психології. У центрі проблемного кола питань лежить визначення сутності поняття «ідентичність».

Поняття ідентичності широко представлене у сучасній психології. У 40-і роки Е. Еріксон пропонує у своїх концепціях терміни: «ідентичність», «криза ідентичності». Їх починають активно використовувати у діагностиці різних форм психопатології. У 50-і роки пропонують різні інтерпретації цих понять [2; 7; 11].

Еволюція проблеми ідентичності – від появи перших зачаткових теоретичних форм до форм самостійного теоретичного знання – прослідковується у роботах класиків зарубіжної філософії, психології і соціології: В.Джеймса, З.Фрейда, К.Юнга, Ж.Піаже, Е.Фромма, Дж. Міда, Ч.Кулі, Е.Еріксона, Р.Баумайстера, А.Маслоу, Р.Мейлі, Р.Олпорта, Д. Роджерса, Х.Саллівена, Ю.Хабер-

маса, С.Хесле, Д.Хорні, Е.Шпрангера, А.Гидденса і класиків вітчизняної та російської думки Д.А.Альбуханової-Славської, М.М.Бахтіна, Л. С.Виготського, А. А.Гусейнова, О. Р.Дробницького, Е. С.Льєнкова, І. С.Кона, А. Н.Леонтьєва, Ю. М.Лотмана, С. С.Мерлін, Б. Ф.Поршнева, С. Л.Рубінштейна, Л. С.Сохань, А. Р.Спіркіна, Д. Б.Ельконіна, С.Ядова та інших [2].

За Еріксоном, мати ідентичність означає: відчувати себе незмінним незалежно від ситуації; відчувати зв'язок власної безперервності і визнання цієї безперервності іншими людьми; сприймати минуле, сьогодення і майбутнє як єдине ціле, будувати свій життєвий план, чинячи опір сьогоденню на основі минулого. При цьому дорога у майбутнє – внутрішня реформа, а не зовнішня зміна. Структура ідентичності представлена як організація трьох порядків. Перший порядок – соматичний – організм прагне зберегти свою цілісність у постійній взаємодії з зовнішнім світом. Другий – особистий – інтегрує зовнішній і внутрішній план дій свідомості і поведінці. Третій – соціальний-порядок, спільно підтримуваний людьми і підтримуючий їх порядок. Всі три порядки взаємодоповнюють один одного [11].

Таким чином, розвиток ідентичності відбувається як взаємодія трьох процесів: біологічного, соціального й «Его». «Его» виконує головну функцію, воно об'єднує перший і другий процеси. «Его» мешкає між «Воно» і «супер-его», балансує між двома крайнощами. «Его» налаштоване на історичну дійсність, знаходить захисні механізми проти спонук «Воно» і примусів «супер-его». «Его» – внутрішній інститут для порядку індивідуума, від якого залежить зовнішній порядок. Існує оптимальний его-синтез, до якого прагне індивід, і оптимальний метаболізм, до якого прагнуть суспільство і культура. Всякий раз, коли виникають якісь біологічні чи соціальні зміни, необхідна інтегруюча робота «его». Его-процес – організуючий принцип, за допомогою котрого індивід життєстверджує себе як індивідуальність, зі своєю якістю, тривалістю і внутрішнім досвідом у своїй актуальності для інших. Структура «его» характеризується такими компонентами: тілесним самозвеличенням (Body-self), що забезпечує досвід тіла, й его-ідеалом, тобто ідеями, зразками, конфігураціями, які слугують для постійного порівняння [11].

Одним з найбільш відомих продовжувачів досліджень Е. Еріксона, американським психологом Дж. Марсія, розглядається ідентичність як структура «его», внутрішньо самостворена, ди-

намічна організація здібностей, переконань й індивідуальної історії. Виявляється структура «его» через вирішення проблем, через способи виходу з кризи. Представник школи Чікаго Дж. Мід визначає ідентичність як здатність людини сприймати свою поведінку і життя як пов'язане і єдине ціле. Мід розрізняє два типи ідентичності: усвідомлювана – людина сама роздумує про свою поведінку, вона неавтономна, проте вільна думати про мету і тактики поведінки; неусвідомлювана – людина не рефлексує, коли сприймає норми поведінки, звички, ритуали. Ще одним напрямом американської соціальної думки, що надає особливого значення категорії «ідентичність» і, відповідно, детально нею займається є когнітивно зорієнтована психологія. Її представники – Г. Брейкуелл, Х. Теджфел, Дж. Тернер – визначають ідентичність як когнітивну систему, яка виконує роль регуляції поведінки; має дві підсистеми: лінгвістичну (самовизначення у термінах фізичних, інтелектуальних, етичних) і соціальну (належність до раси, статі, національності)

Згодом завдяки роботам Г. Теджфела і його послідовників соціальні аспекти ідентичності отримали у психологічній літературі відносно самостійний статус, що породило ту, що продовжується і сьогодні, дискусію про співвідношення особової і соціальної ідентичності [2; 7]. Це питання на сьогоднішній день не має однозначного вирішення.

Традиційні для сучасної психології трактування особової ідентичності як набору характеристик, що відрізняють певну людину від інших людей, і соціальної ідентичності як результату усвідомлення своєї групової належності з прийняттям типових для цієї групи меж передбачає зіставлення цих аспектів ідентичності. У роботах Дж. Тернера особова і соціальна ідентичності також протиставляються один одному як різні рівні когнітивної категоризації людини. Аналогічна тенденція просліковується й у сучасних когнітивно-орієнтованих дослідженнях соціальної ідентичності. Так, М. Яромовіч розглядає особову ідентичність як підсистему знань про себе, які формуються з порівнянь себе з членами інгрупи і складаються з набору меж, специфічних для Я. Соціальна ідентичність розглядається автором також як набір меж, що виявляються у ході соціального порівняння інгрупи й аутгрупи. Як видно, одним з ключових питань, на яке намагаються відповісти дослідники, полягає у тому, який вигляд ідентичності є первинним відносно іншого. Як правило, дослідни-

ки визнають первинність соціальної ідентичності і її опосередкований вплив на формування особової ідентичності.

Прямо протилежної думки дотримуються E. S. Abes і S. R. Jones, автори багатовимірної моделі ідентичності, яка описує структуру і динаміку формування ідентичності особи. Як виміри ідентичності їх ця модель уключає: расу, гендер, сексуальну орієнтацію, релігійні переконання, належність до тієї чи іншої культури і соціального класу. Співвідношення цих вимірів графічно представлено у вигляді пересічення кілець, оскільки, на думку авторів, жодне з вимірів ідентичності не може зрозуміти відособлено, у відриві від інших вимірів. У центрі цієї моделі знаходиться ядро – «відчуття Я», особова ідентичність людини. Дія зовнішніх чинників: родинних, професійних, соціокультурних і приводить до змін у змісті тих чи інших вимірів ідентичності. При цьому міра впливу зовнішніх («контекстних») чинників визначається різними характеристиками осмислення людиною власного життя: стійкістю, глибиною та ін., і регулюється особовими ідентифікаціями людини, які, таким чином, отримують пріоритет над соціальними [2; 7].

Таким чином, можна констатувати, що на сучасному етапі розвитку соціальної психології проблеми співвідношення соціальної та особистісної ідентичності людини залишаються невирішеними. Найбільш поширеною на сьогоднішній день є точка зору про те, що соціальна й особистісна ідентичність є взаємодоповнюючими, а не суперечать один одному компонентами ідентичності людини.

Феномену ідентичності як складовій самосвідомості й ідентифікації як процесу і механізму соціалізації особистості присвячені роботи українських науковців: О.М. Ічанській, К.В. Коростеліної, С.Д. Максименка, І.В. Найдовської, Н.І. Пілат, І. Я. Середницької, Н.М.Терещенко.

«Я»-концепція як психологічний феномен представлена у роботах відчизняних науковців: М.Й. Боришевського, С.Д. Максименка, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко.

У цілому, поняття ідентичності зустрічалося досить рідко у вітчизняній, сучасній психології до початку 90-х років. Популяризатором досліджень різних аспектів ідентичності у радянській філософії став І. С. Кон. Використовуючи висновки та ідеї вітчизняних і зарубіжних авторів, він інтерпретував ідентичність як умовний конструкт особистості. Цей конструкт не є статичним і постійно містить динамічні мотиваційні тенденції, врівноважує внутрішні і зовнішні ім-

пульси [6]. У теперішній час дослідження ідентичності часто стосуються гендерних, національних, расових, сексуальних відмінностей, це дає поштовх до пошуку нових методологічних підходів до вивчення цього феномену.

Феномен гомосексуальності та психологічні проблеми з нею пов'язані у вітчизняній психологічній літературі майже не підіймаються. Це пов'язано як зі стигматизацією цієї частини суспільства, так і з досить неоднозначним ставленням до цієї проблеми у суспільстві у цілому. Існує низка досліджень феномену гомосексуальності, проте вони розглядають окремі аспекти цієї проблеми [5,10].

Однак, з поглибленням процесів євроінтеграції українському суспільству необхідно формувати толерантне ставлення до питань меншості, як національної, так і сексуальної. Шляхом до цього є визнання феномену та визначення проблем для подальшого дослідження.

Об'єктом нашого подальшого дослідження виступають психологічні особливості гомосексуальної ідентичності.

Предметом дослідження є формування гомосексуальної особистісної ідентичності у процесі соціалізації.

Метою запланованого дослідження є науково-теоретичне обґрунтування психологічних властивостей гомосексуальної ідентичності та її емпіричне дослідження.

Дослідження вирішуватиме такі завдання:

1. Обґрунтувати концепт «гомосексуальна ідентичність».
2. Побудувати структурно-функціональну модель ідентичності та охарактеризувати специфіку формування гомосексуальної ідентичності у процесі соціалізації.
3. Виявити зв'язок особливостей сімейної соціалізації з гомосексуальною ідентичністю.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості гомосексуальної ідентичності.

Теоретико-методологічними засадами дослідження виступають загально-психологічні положення: про сутність феномену ідентичності як складової самосвідомості й ідентифікації як процесу і механізму соціалізації особистості (О.М. Ічанській, К.В. Коростеліної, С.Д. Максименка, І.В. Найдовської, Н.І. Пілат, І. Я. Середницької, Н.М.Терещенко), про «Я»-концепцію як психологічний феномен (М.Й. Боришевського, С.Д. Максименка, В.О.Татенка, Т.М.Титаренко), про феномен гомосексуальності (І.С. Кона), про ідентичність як складову самосвідомості (А.В. Алексеевої, Н.В. Антонової, Т.С. Баранової, Г. Брейкуелла, А. Ватермана, П.І. Гнатенка, О.М. Іранської, Ю.Л. Качано-

ва, К.В. Коростеліної, С.Д. Максименка, Дж. Марсія, Дж. Міда, В.В. Москаленко, Л.Е. Орбан, В.Н. Павленко, М.І. Пірен, В.Г. Романової, С. Серіно, С. Страйкера, А.К. Толмасова, З. Фройда, Ю. Хабермаса, В.Ю. Хотинець, Е. Еріксона, К. Юнга, В.А. Ядова).

Для розв'язання поставлених завдань нами здійснюється теоретичний аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми. Для проведення емпіричного дослідження нами пропонується такий план: самоактуалізаційний тест (САТ), який дасть можливість дослідити особливості самоактуалізації, опитувальник С. Бема за допомогою котрого досліджується виразність гендерної ідентичності, опитувальник Куна «Хто Я» (модифікація Т.В. Румянцевої), який дасть можливість дослідити змістові характеристики ідентичності особистості, характеристики власного сприйняття людиною самої себе, тобто її образ «Я» чи Я-концепцію; «Кодування» – модифікація методики «проективний перелік» [3; 4], що дозволяє досліджувати емоційне самосприйняття, а також особливості сприйняття статево-рольових стереотипів, емоційне ставлення до них.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечуватиметься методологічним обґрунтуванням вихідних положень, відповідністю методів дослідження його меті і завданням, репрезентативністю вибірки досліджуваних, взаємодоповнювальним поєднанням якісного і кількісного аналізу експериментальних даних.

Теоретичне значення дослідження полягатиме у подальшому розвитку теорії ідентичності та зокрема теорії гендерної та сексуальної ідентичності; у розширенні наукових уявлень про особливості формування та розвитку гомосексуальної ідентичності, специфіку соціалізації гомосексуальної особистості та соціальної адаптації; у визначенні етапів формування сексуальної ідентичності.

Практичне значення дослідження забезпечуватиметься: розробкою системи практичних заходів, спрямованих на оптимізацію змістових характеристик афективного ставлення до себе та самосприйняття, матеріали дослідження можуть використовуватись як науково-методична основа для розробки програм корекції невротичних розладів, підвищення адаптаційних можливостей у гомосексуальному середовищі, резуль-

тати дослідження можуть використовуватись для подолання стигматизації цієї соціальної групи, отримані дані можуть використовуватись при викладанні курсів психології розвитку, гендерної психології, психології сексуальності.

Отже, подальші наші розвідки у царині досліджуваної проблеми здійснюватимуться відповідно до завдань дослідження щодо гомосексуальної ідентичності особистості.

Список використаних джерел

1. Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз. / П.І. Гнатенко, В.М. Павленко. — К.: «АРТ — ПРЕСС», 1999. — 466 с.
2. Заковоротная М.В. Идентичность человека: Социал.-филос. аспекты / М.В. Заковоротная. — Ростов н /Д.: Изд-во СКВЦ ВШ 1999. — 200 с.
3. Ижванова Е. М. Развитие полоролевой идентичности в юношеском и зрелом возрасте: Дисертация кандидата психологических наук: 19.00.13 — М., 2004. — 342 С.
4. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці: Дисертация кандидата психологических наук: 19.00.07 / Ічанська О. М. — К., 2002. — 230 С.
5. Исследование мужской гомосексуальности как системного качества личности // Системный подход в современной психологии / Под ред. Р.Х.Тугушева, Е.И.Гарбера — Саратов: Научная книга, 2001. С.83—84.
6. Кон І. Світанкове місячне сяйво. Лики та маски одностатевого кохання / І. Кон. — Л., 2011. — 507с.
7. Коростеліна К.В. Структура і динаміка системи соціальної ідентичності. : Дисертация доктора психологических наук: 19.00.05 / Карина Валентиніївна — Киев. 2003.- 234 С.
8. Кочарян Г. С. Психотерапия гомосексуалов, отвергающих свою сексуальную ориентацию: современный анализ проблемы/Кочарян Г.С.// Психиатрия и медицинская психология. — 2010. — №1—2 (24—25). — С. 131—141.
9. Найдовська І. В. Особливості життєвого стилю жінок у залежності від типу їх гендерної ідентичності: дисертация кандидата психологічних наук: 19.00.01 / Найдовська І. В. — К., 2003. — 275 С.
10. Романова Н.М., Куприянова И.С., Психологические особенности мужчин с нетипичной направленностью полового влечения / Н.М.Романова, И.С.Куприянова// Вопросы практической психологии. — Выпуск 14. — Саратов: Издательство Саратовского педагогического института, 2000. — С.205—210.
11. Эриксон Е. Идентичность: юность и кризис / Е. Эриксон. — М., 1996. — 634 с.

ВАСИЛЬЄВА А. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГОМОСЕКСУАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

В статье проанализирован феномен гомосексуальной идентичности. Определено понятие идентичности, проанализирована его динамика, раскрыто понятия социальной и личностной идентичности. Сделано теоретически-методологический анализ понятий: идентичность, самосознание и Я-концепция.

Ключевые слова: социальная и личностная идентичность, гомосексуальность.

VASILYEV A. V.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF HOMOSEXUAL IDENTITY

The article analyzes the phenomenon of homosexual identity. The notion of identity analyzes the dynamics concepts disclosed the concept of social and personal identity. Made of theoretical and methodological analysis of the concepts of identity, self-awareness and self-concept.

Keywords: social and personal identity, homosexuality.

Стаття надійшла до редколегії 28.02.2013 року.

УДК 159.9

ВАСИЛЬЄВ Я. В., ШАЛИГІНА Г. О.

Чорноморський державний університет
імені Петра Могили (м. Миколаїв)

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Пропонується цілісна теорія розвитку особистості, котра базується на футурреальній психології, де провідною закономірністю розглядається процес саморозвитку особи, основною метою якого є формування потреби у самоактуалізації, пов'язаної з пошуком власного призначення у житті та місця у ньому на основі розкриття потенційних здібностей людини.

Ключові слова: розвиток особистості, похилий вік, саморозвиток, самоактуалізація, сенс життя, віддаленість цілей, перспектива.

Значне місце при підготовці майбутніх соціальних працівників має навчальний предмет «Вікова психологія», у рамках якого розглядаються закономірності психічного розвитку особистості у різні вікові періоди життя. Якщо періоди дитинства та юності у психологічній науці достатньо вивчені та висвітлені, меншою мірою це стосується періодів молодості та дорослості, проте віковим періодам зрілості, похилого віку та старості присвячено мало досліджень та відсутні певні теоретичні обґрунтування проблем розвитку особистості у ці останні вікові періоди. Ці періоди неможливо розглядати у відриві від цілісної концепції особистості і тому у нашій роботі ми будемо розглядати проблеми похилого віку у контексті саморозвитку особистості.

Важливе значення для людей похилого віку має сім'я, хоч багато з них зустрічають свою старість наодинці. У людей похилого віку часто настає період самотності. Під самотністю у геронтології розуміють таке відчуття розриву з оточенням, що збільшується, острах наслідків самотнього способу життя, важке переживання, пов'язане з утратою істотних життєвих цінностей. Самотність у похилому віці – поняття далеко

неоднозначне і, власне кажучи таке, що має соціальний зміст: самотність як соціальний стан, що відбиває психофізичний статус літньої людини, що ускладнює її можливість з'ясувати нові і підтримувати старі контакти [3].

Життя людини не є повноцінним, якщо не реалізується її право на відпочинок. Дозвілля та відпочинок відіграють особливу роль у житті людини похилого віку, особливо, коли її участь у трудовій діяльності неможлива. У сучасних економічних умовах люди похилого віку займають в нашому суспільстві маргінальне соціокультурне положення. Повноцінна життєдіяльність багатьох людей похилого віку неможлива без надання їм різних видів допомоги та послуг, які відповідають їхнім соціальним потребам. При плануванні дозвілля та відпочинку пріоритет належить розвивальним технологіям. У розпорядженні спеціалістів з реабілітації є ігрові та розважально-ігрові (рухливі, малорухливі, театралізовані), діалогічні (показ, розповідь, переказ, пояснення, ілюстрування), репродуктивні та творчі (тренінги, імпровізація), навчальні (завдання, повторення), проблемно-пошукові, інформаційні та інші технології.